

ARBEIDSNOTAT

No. 02/20

SIGVE TJØTTA

NEI TIL POLITISERING AV
NORSKE UNIVERSITETER



Institutt for økonomi
UNIVERSITETET I BERGEN

NEI TIL POLITISERING AV NORSKE UNIVERSITETER

Sigve Tjøtta

Institutt for økonomi, UiB

6 mars 2020¹

He who knows only his own side of the case, knows little of that.

John Stuart Mill, *On Liberty* (1859, side 35).

UNIVERSITETS TELOS

Det greske ordet telos betyr hensikt, mål og egenskap med en ting eller noe. Teloset til en kniv er å kutte. En kniv som kutter bra, gjør jobben. Kutter den dårlig gjør den en dårlig jobb. Målet til leger er å helbrede og lindre. Leger som gjør det, gjør en god jobb. En lege som verken helbreder eller lindrer er ingen god lege. Målet for politiske partier er endre eller bevare noe for å gjøre samfunnet bedre. Et politisk parti som ikke oppnår sitt mål, gjør ingen god jobb.

Hva er telos for et universitet? På emblemet til Harvard Universitet står det VERITAS: Sannhet. På Yale står det «Lux et Veritas»: Lys og sannhet. Ugla i emblemet til Universitet i Bergen (UiB) symboliserer «visdom og kunnskap». Dersom målet til et universitet er å søke sannhet og kunnskap vil et universitet som ikke søker det gjøre en dårlig jobb.²

Et alternativ telos for et universitet er en politisk agenda, noe om at universitets mål er å gjøre verden til et bedre sted. Norske universiteter ser ut til å gå i den retning. I etatsstyremøtet mellom UiB og Kunnskapsdepartementet: «Departementet ser positivt på den ledende rollen UiB har tatt i

¹ En spesiell takk til Ivar Gaasland, Odd Godal, Alf Erling Risa, Bjørn Sandvik, Nina Serdarevic, Eirik A. Strømmand for kommentarer og innspill til tidligere utkast. Også takk til deltakere lunsjseminaret på Institutt for økonomi (UiB) for spørsmål, kommentarer og forslag.

² De to første avsnittene bygger på Lukianoff og Haidt (2018, side 253).

hvordan UH-sektoren *kan bidra for å nå* FNs bærekraftsmål både i utdanning og forskning».³ UiBs satsinger på å bidra til å nå bærekraftsmålene omfatter også vitenskapsdiplomati. Bergen Summer School i 2020, et samarbeid mellom UiB, NHH, Høgskolen på Vestlandet, CMI og NORCE, inviterer 100 phd studenter til: «**How can your research contribute to solving global challenges?**».⁴ UiB-rector Dag Rune Olsen talte på en klimademonstrasjon: «Det er samfunnet som må endres, våre systemer og levemåter».⁵ UiB har opprettet Centre for Climate and Energy Transformation med mål om å «produce *actionable* knowledge about how to achieve a rapid transformation of society to meet the climate challenges».⁶ CICERO Senter for klimaforskning, et forskningssenter knyttet til UiO, har som mål med sin forskning «å fremskaffe kunnskap som kan bidra til å redusere klimaproblemet».⁷ Ikke bare universitetene, men også Norsk Forskningsråd politiseres. I søknader til Norsk Forskningsråd pålegges eller oppfordres søkerne til å beskrive hvordan forskningen deres kan påvirke et eller flere av FNs bærekraftsmål.⁸ Forslaget til ny lov om universitetslov anbefaler at et av hovedformålene med universiteter og høyskoler skal være å «bidra til en miljømessig, sosial og økonomisk bærekraftig utvikling».⁹

Vi akademikere påvirkes av vår måte å tenke på, vår politisk idelogi, religiøse bakgrunn etc. Vår tankemåte påvirker, bevist og ubevist, hvilke tema vi forsker på, hvilke spørsmål vi forsker på og hvordan vi tolker fakta og data. Og vår forskning kan påvirke politikk. Som akademikere kan vi erkjenne at vår forskning påvirkes av våre politiske holdninger, men fremdeles strebe etter å følge idealet om å søke sannhet og kunnskap. Som alle andre borgere kan akademikere engasjere seg i politikk gjennom politiske partier og organisasjoner med en spesifikk agenda. Det er legitimt at politiske myndigheter og universitetsledelse styrer universitetene i en retning som støtter opp om en politisk agenda som for eksempel å bidra til å iverksette FNs bærekraftsmål.

Men politisering av universitetene kommer med en kostnad. Dersom universitetene retter sin forskning og utdanning mot å realisere en politisk agenda vil det undergrave universitets mål om å

³ UiB Styresak 66/19, min kursiv.

⁴ Nettside: <https://www.uib.no/en/rs/bsrs>. Utheving er originale.

⁵ På Høyden 30.8.2019.

⁶ Hentet fra CETs hjemmeside <https://www.uib.no/en/cet>, 15 oktober 2019, min kursiv.

⁷ Hentet fra CICERO hjemmeside 15 oktober 2019.

⁸ Søknadsmalen til Norsk forskningsråd, punkt 2.2 Potensial for social impact of the research project.

⁹ NOU 2020:3 (side 368).

søke sannhet og kunnskap. Å avvike fra den politiske agenda eller bare stille spørsmål med den vil kunne påføre sosiale kostnader for dem som gjør det. Sosial kostnader knyttet til å avvike fra politiske agenda fører til mer selvsensur i det akademiske miljøet. Det svekker målet om å søke sannhet og kunnskap. Politiserte universiteter reduserer også gevinsten av arbeidsdeling mellom akademia og politikk. I denne kommentaren skal jeg argumentere for at norske universiteter bør ha som mål å søke sannhet og kunnskap, ikke en politisk agenda.¹⁰

MOTARGUMENTER NØDVENDIGE I SØKEN ETTER SANNHET OG KUNNSKAP

Motargumenter skjerper våre egne argumenter. Våre standpunkter kan være grunnleggende feil. John Stuart Mill sier det slik:

He who knows only his own side of the case knows little of that. His reasons may be good, and no one may have been able to refute them. But if he is equally unable to refute the reasons on the opposite side, if he does not so much as know what they are, he has no ground for preferring either opinion, Mill (1859, side 35)

Selv om våre argumenter, i egne øyner, er fullendte kan det være noe der som ikke holder mål. Motargumentene kan hjelpe oss til å se det. Tilsvarende kan motargumentene, selv om de ikke holder mål i det store og hele, inneholde noe som er verdt å ta med seg. Stenges vi ute fra motargumentene, om vi aldri hører dem, svekker det vår argumentasjon. Både fordi vi mister muligheten til å oppdage svakheter i vår egen argumentasjon, og fordi vi går glipp av noen gode argumenter hos dem som er uenige med oss.

Våre argumenter kan være gyldige i det store og hele, men mangel på erkjennelse om de kan være feil, leder til at standpunktet blir et dødt dogme. For at et vitenskapelig standpunkt skal bli noe

¹⁰ Med politisk agenda mener jeg hvilken som helst agenda. For eksempel å fremme ytringsfrihet som mange vil synes er et verdig mål. Hvis et universitet skal ha et mål om å fremme ytringsfrihet dukker spørsmålet opp om hvilken ytringsfrihet. Skal universitetets mål være å avvike rasimeparagrafen, paragraf 135 i straffeloven, som noen tar til orde for, bevare den som andre argumenter for eller utvide lista for hva som er hatefulle ytringer som andre igjen tar ord for? Men et universitet med mål om å søke sannhet og kunnskap, kan - uintendert - bidra til å fremme ytringsfrihet.

annet enn et dødt dogme, kreves det at standpunktet blir kraftfullt og kontinuerlig diskutert, Mill (1959, side 34).

Ordet «klimakrise» har beveget seg inn i akademien. Ifølge rektor ved UiB er det sannsynlig at UiB kommer til å erklære klimakrise.¹¹ En slik erklæring kan bidra til å sementere et dødt dogme, ikke en levende sannhet. I ånden til Mill burde universitetsrektorer avvise en erklæring om klimakrise og heller oppmuntre til en akademisk debatt om det er krise eller ikke.

LOVER INGEN GARANTI FOR AKADEMISK FRIHET

Akademisk frihet er en sentral verdi for universiteter. Men lover om akademisk frihet gir ingen garanti for reell akademisk frihet. Den bestemmes av rådende yringskultur i akademien. På samme måte som yringsfrihet avhenger av yringskultur, ikke av formelle lover. George Orwell sier det slik:

The relative freedom which we enjoy depends of public opinion. The law is no protection. Governments make laws, but whether they are carried out, and how the police behave, depends on the general temper in the country. If large numbers of people are interested in freedom of speech, there will be freedom of speech, even if the law forbids it; if public opinion is sluggish, inconvenient minorities will be persecuted, even if laws exist to protect them, Orwell (1945).

Hvordan vet vi at å si noe er sosialt akseptabelt mens å si noe annet er uakseptabelt? Hvordan vet vi at si noe i en sosial sammenheng er passende mens å si det samme i en annen sammenheng er upassende? Hvorfor legger vi bånd på oss? Vi sier ikke alltid hva vi mener.

Adam Smith skriver i *The Theory of Moral Sentiments* (TMS) publisert i 1759 om hvordan en mann blir forferdet når han i et forsøk på sosialiseres seg forteller en vits ingen ler av mens han selv ler

¹¹ Se <https://kmd.uib.no/no/aktuelt/klimamote-med-rektor-kmd>.

hjertelig.^{12,13} Dette er en situasjon de fleste av oss kanskje har erfart enten at vi selv har fortalt en upassende vits som ingen ler av eller at vi som tilskuere har blitt beklemt av at andre har fortalt en upassende vits. Omvendt, gleden vi føler når vi forteller en vits og de rundt oss ler hjertelig med oss. Vi dømmer en vits som sosialt akseptabel eller ikke, om det er harmoni eller disharmoni i våre reaksjoner. Den som ler av vitsen min, og ler sammen med meg, kan ikke dømme min latter som upassende.¹⁴ Den som ikke ler av vitsen min, og heller ikke ler sammen med meg, kan dømme vitsen min som upassende i den situasjonen. Vår latter kan dempes og forsterkes av styrken på latteren til de rundt oss. En ettåring kan le av en voksen-vits, men barnets latter kom først etter å ha sett morens latter. Barnets søker harmoni med mor og far og ler med sine foreldre selv om barnet umulig kan forstå det morsomme i det som ble sagt. Som voksne kan vi også le med når alle rundt oss ler selv om vi ikke forstod poenget med vitsen. Andre ganger kan vi dempe vår latter dersom ingen andre rundt oss ler med. Noen ganger kan vi akseptere en vits som passende selv om vår latter ikke er like hjertelig. Det kan være at vi ikke er i humør, vi har opplevd noe den dagen som gjør oss nedstemt, som gjør at vår latter er dempet. Men vi kan allikevel akseptere den som passende fordi vi vet, fra erfaring, at i slike situasjoner er en slik vits passende.¹⁵

Smiths vitseeksempler kan virke trivielle, men lærdommen er generalisbar. De får frem to grunnleggende egenskaper ved menneskets natur. For det første, mennesker er sosiale. Vi søker å høre til sosialt. Mennesker søker gjensidig sympati, ifølge Smith.¹⁶ Vi ønsker å få ros og streber etter å være rosverdige, vi frykter klander og streber etter å unngå å være klanderverdige.¹⁷ Andres reaksjoner på hva vi sier eller gjør betyr noe for oss, vi legger bånd på oss for å unngå at andre klandrer oss. Hvis vi erfarer at ingen ler av en vits, eller enda verre at de klandrer oss for å fortelle vitsen, vil vi i ettetid, drevet av vårt ønske å bli likt, legge bånd på oss og la være å fortelle slike vitser. Vi sier ting som de rundt oss bifaller og unngår å si ting som de misliker. I vårt ønske om å

¹² Smith (1758, I.i.2.1, side 14)

¹³ Jeg følger Chamlee-Wright (2019) og Otteson (2019) i å bruke Adam Smiths moralteori til å drøfte ytringsfrihet.

¹⁴ Smith (1759, I.i.3.1, side 16)

¹⁵ Smith (1759, I.i.3.3, side 17)

¹⁶ Menneskets sosiale natur kaller Smith «fellow feeling» og «sympaty». Smiths «sympati» er mer omfattende enn det blir forstått i dag. Det omfatter glede, sorg, sinne og raseri. Smiths sympati blir noen ganger misforstått som altruisme, se for eksempel i begrunnelsen til Nobels minnepris til Richard Thaler, Kungl. Vitenskapsakademien (2017, fotnote 17, side 17-18), selv om Smith tidlig i TMS slår fast at sympati er «our fellow-feeling with any passion whatever», Smith (1759, I.i.1.5, side 10). Empati sammen med innlevelse ("imagination") er kjernen i sympatibegrepet til Smith, se for eksempel Serdarevic (2019) og Smith og Wilson (2019).

¹⁷ Smith (1759, III.I.7, side 113-114)

bli likt og frykt for å bli mislikt søker vi harmoni med de rundt oss og streber etter å unngå disharmoni. Vi gleder oss når det er harmoni, og det smerter oss å oppleve disharmoni.¹⁸

For det andre, gjennom erfaringer forstår vi hvilke vitser som er passende eller upassende. Gjennom erfaringer lærer vi at en vits kan være sosialt passende i noen situasjoner, men upassende i andre situasjoner.

De samme sosiale mekanismer virker i akademia når vi ytrer oss. Vårt ønske om å høre sosialt til og vår søking etter sosial harmoni gjør at vi tilpasser oss. Selv om vi står oss selv nærmest legger vi bånd på oss for å være i sosial harmoni med de rundt oss. (Smith, 1759, II.ii.2.1, side 83). I vår søken etter sosial harmoni utvikles det normer. Disse normene formes av erfaringer. Fordi institusjoner varierer, vil erfaringene også variere, og det vil kunne utvikle seg forskjellige normer i et akademia med et mål å søke sannhet og kunnskap og et akademia med en politisk agenda som mål.

UTVIKLING AV AKADEMISKE YTRINGSNORMER

Det sentrale premisset i Smiths moralteori er altså at mennesker er sosiale. Teorien beskriver en prosess der vi dømmer andre, andre dømmer oss, og vi dømmer oss selv. Prosessen ender i en likevekt, om den eksisterer. Likevekten, inkludert ytringsnormer, styrer og begrenser våre ytringer. Smith skiller mellom rettferds- og velgjerningsnormer.

Rettferd er av typen «ikke skade andre»: ikke drep, ikke gjør hærverk på andres eiendommer og ikke bryt et løfte. Ifølge Smith er rettferd («justice») helt essensielt i et hvert samfunn. Selv i et samfunn av mordere og tyver må det være rettferd, de må i de minste la være å drepe hverandre og å stjele fra hverandre for å kunne fungere som et kriminelt samfunn (Smith, 1759, II.ii.3.3, side 86). Velgjerninger er å gjøre noe godt: gi suppe til naboen når han er syk, hjelpe en venninne med å flytte og sende blomster til en venn på hans merkedag. Velgjerninger er ikke like essensielt som rettferd, men det er helt nødvendig for at et samfunn skal blomstre.

¹⁸ “(N)othing pleases us more than to observe in other men a fellow-feeling with all the emotions of our own breast; nor are we ever so much shocked as by the appearance of the contrary”, Smith (1759, I.ii.1, side 13).

Prediksjonen fra Smiths' moralteori er at utviklede normer for rettferd og velgjerninger er asymmetriske, Smith (II.ii.1, side 78-82). Å skade andre med vilje straffes mens å la være å gjøre velgjerninger straffes ikke. Velmenende velgjerninger fortjener ros mens det å avstå fra å skade andre er å gjøre det som forventes og fortjener ikke ros.

Rettferdsnormer for ytringer

Med vilje å hindre en taler er å gjøre urett mot taleren, tilhørerne og dem som har invitert taleren. Det er urett mot taleren fordi han som er invitert, har fått et løfte om en talerstol. Det er urett mot tilhørerne fordi de har fått et løfte om en tale. Det urett mot de som har inviterte taleren fordi de har gitt et løfte til taleren og tilhørerne. Å holde løfte er grunnleggende i et hvert samfunn og folk som intendert hindrer andre i å holde et løfte gjør urett.

I et forskersamfunn, med en velutviklet akademisk ytringskultur vil tilskuere være villig til å stå opp for den som blir avbrutt og villig til å straffe dem som intendert avbryter taleren, uavhengig av om tilskuerne er enig eller uenig med taleren. Denne type toleranse – viljen til å gripe inn overfor dem som er utsatt for urett - er helt essensielt i ethvert forskersamfunn. Uten den vil et ethvert akademisk samfunn bryte sammen.

Et eksempel på at denne type intoleranse kan utvikles i et politisk agenda drevet universitet er det som skjedde på Evergreen State College i delstaten Washington i USA. Evergreen endret i 2011 sitt formål til å inkludere en politisk agenda om at skolen støtter «social justice» og «diversity».¹⁹ I forbindelse med den kommende fraværsdagen («Day of Absent») i mars 2017 uttrykte Professor Bret Weinstein i en epost bekymring. Fraværsdagen skulle forandres fra å være en dag at fargede studenter og ansatte frivillig var fraværende på campus til en dag der hvite studenter og ansatte ble bedt om holde seg borte. Weinstein mente denne endringen var å gjøre urett mot hvite og skrev det i en epost. En måned etter marsjerte studenter inn og avbrøt en forelesning til Weinstein. Studentene anklaget hans epost for å være rasistisk. Rektor George Bridges møtte protestantene og erklærte at når ansatte (som Weinstein) sier noe vi ikke liker er det vår jobb å omvende dem eller å sparke

¹⁹ Dette avsnittet bygger på Lukianoff og Haidt (2018).

dem, Lukninoff og Haidt (2018, side 116). I de neste dagene eskalerte urolighetene. Campuspolitiet kunne ikke lengre garantere sikkerheten til Weinstein. Av Weinsteins kollegaer var det bare professor Heather Heying (Weinsteins kone) og professor Mike Paros som offentlig støttet Weinstein. Noen andre kollegaer støttet Weinstein privat men ikke offentlig. De var redde for å uttrykke offentlig støtte. I juni anklagde en fjerdedel av de ansatte Weinstein for å skape “white supremacist backlash”. I september 2017 sluttet Weinstein og hans kone Heying på Evergreen.

Evergreensaken viser hvordan denne type intoleranse kan utvikles i et akademisk miljø. Tredjeparter som rektor Bridges og de fleste av Weinstein kollegaer, lot være å gripe inn overfor dem som avbrøt forelesningen og som derfor gjorde urett mot Weinstein og hans studenter. Tvert imot, de støttet dem som begikk uretten og angrep dem som ble utsatt for uretten. Et universitet med en slikt ytringskultur undergraver akademisk frihet og derfor også målet om å søke sannhet og kunnskap.

Flemming Rose hevder i boka Taushetens tyranni (2011) at ytringsfrihet og toleranse er to sider av samme sak.²⁰ Rose’s argumentet er i tråd med Smiths moralteori. Tausheten - mangel på inngripen og støtte fra tredjeparter når det begås urett – undergraver ytringsfrihet. Ifølge Rose var det nettopp dette som skjedde Danmark og Norge etter publisering av Muhammed-karikaturene i Jyllandsposten (som Rose den gang var kulturredaktør i) og den norske avisen Magazinet. Til tross for at daværende redaktør i Magazinet, Vebjørn Selbekk, mottok drapstrusler for å ha publisert tegningene, ble Selbekk stående ganske alene. Støtten blant kollega var preget av taushet. Det offisielle Norge var ikke bare tause, daværende statsminister Jens Stoltenberg og daværende utenriksminister Jonas Gahr Støre gikk langt i å legge ansvaret på Selbekk som ble utsatt for uretten. George Orwell har rett, en slik politisk ukultur undergraver den reelle ytringsfriheten. Tausheten fra tredje parter når det blir begått urett innskrenker ytringsfriheten.

De samme sosiale prosessene skjer i politisk agenda drevet universitet, taushetens tyranni hemmer motstemmene. Akademikere som utfordrer den politiske agenda og som blir utsatt for urett, kan

²⁰ Rose (2011, side 22).

oppleve manglende støtte fra kollega for uretten som blir de blir utsatt for. Motstemmene som er så viktige i et sannhetssøkende akademia, bringes til taushet.

Velgjerningsnormer for ytringer

Velgjerninger handler altså om å gjøre gode ting. Å lytte med et åpent sinn til dem vi er uenige med, er en velgjerning. Det kan også være i vår egen interesse fordi motargumenter skjerper våre standpunkt i tråd med Mills argumentasjon. Men vi har ingen plikt til å lytte. Vi blir ikke straffet av tredjeparter for å ikke lytte, selv om vi kan bli klandret for det. Et forskersamfunn som lar være invitere motstemmer kan klandres, men ikke straffes.

Den type toleranse, generøsitet ved å aktivt tilby talerstol til motstemmer og å lytte med et åpent sinn, er nødvendig for at et akademisk samfunn skal blomstre og utvikler seg. Uten en slik toleranse og åpenhet forvitrer den akademiske friheten.

I 2003 ble professor i sosialantropologi Unni Wikan beskyldt for å løpe nazismen ærend i en anmeldelse av hennes bok *Generous Betrayal: Politics of Culture in the New Europe*. Anmelderne, Seltzer og Ylvisaker (2003), sammenliknet Wikan med tyske antropologer som gikk nazismens ærend. Wikans feil, ifølge anmelderne, var å knytte immigranters problemer i møte med velferdsstaten til ulike kulturer i stedet for klassebakgrunn, kjønnsforskjeller og maktstrukturer som anmelderne foretrekker.

Fagmiljøet sviktet, ifølge Wikan. Hun ville ikke «anbefalt andre å gå den veien (hun) gikk».²¹ Da det stod på, fikk Wikan offentlig støtte fra VGs Hanne Skartveit og forskerkollegaer Britt Djuve og Tordis Borchewink som trakk seg fra redaksjonsrådet i tidsskriftet som publiserte anmeldelsen. Ellers var det taust fra kollegaer.

Anmelderne, Seltzer og Ylvisaker, gjorde ingen urett som fortjente straff i rådende akademiske kultur. Men de kan klandres for sin uakademiske oppførsel. I stedet for å argumentere faglig for sine standpunkter, som forventes i en akademisk kultur med sannhet og kunnskap som mål,

²¹ VG POD-cast: Unni Wikan i samtale med Hanne Skartvedt, 56:25 minutter.

sammenliknes Wikan med tyske forskere som gikk nazistenes ærend. Denne nazi-karakteristikken har ingen mening utover at det betyr noe uønsket og umoralsk. Ikke bare tanken er umoralsk, men også personen som ytret den. Fagkollegaenes manglende støtte til Wikan viser et intolerant forskersamfunn.

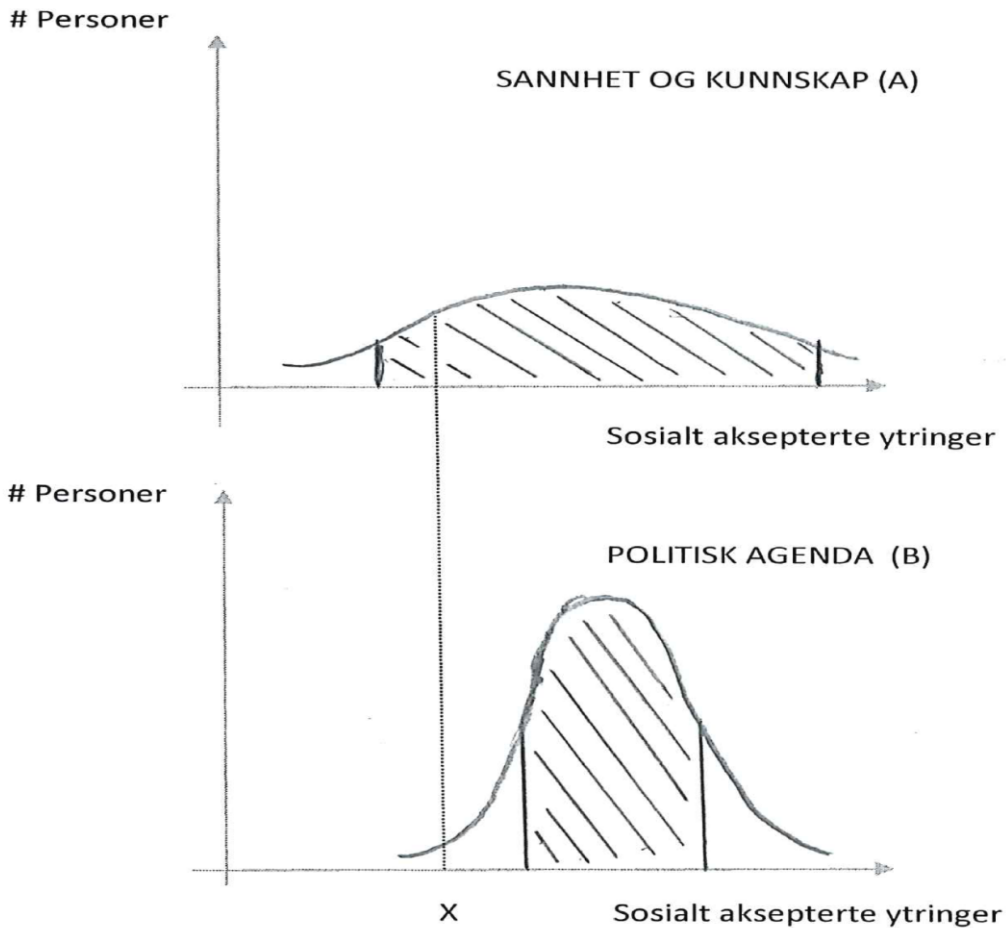
INNSNEVRING AV YTRINGSROMMET

Rommet for sosialt aksepterte ytringer blir trangere i et forskningssamfunn med en politisk agenda enn i et forskersamfunn med mål om å søke sannhet og kunnskap. Innskrenking av ytringsrommet er illustrert i figur 1. Samme ytring X kan bli fordømt som umoralsk i forskersamfunn med en politisk agenda som mål mens den blir moralsk akseptert når målet er å søke sannhet og kunnskap.

Overgangen fra et universitet med mål å søke sannhet og kunnskap til en politisk agenda som mål kan illustreres med prosessen fra A til B i figur 1. Med en felles politisk agenda vil forskerne slutte rekkene. Søken etter sosial konformitet fører til både et smalere ytringsrom og at flere støtter opp om agendaen.²² Når den politisk agenda blir mer fremtredende blir ytringer knyttet til agendaen moralsk rett. Fordømmelsen av ytringer som faller utenfor det moralske aksepterte blir sterkere. Fordømmelsen kan gå over i stigmatisering og demonisering. Det er ikke bare ideen eller meningen bak ytringen som blir umoralsk uverdige, men også personen som ytret den. Et eksempel på dette er bruken av ordet fascisme som ifølge George Orwell rett etter annen verdenskrig ikke hadde noe mening utover at det betyr noe som er ikke er ønskelig, noe umoralsk, Orwell (1945). I dag blir ordene nazisme, klimafornektelse, rasisme og islamofobi brukt på samme måte, å markere at en ytring er utenfor det som er moralsk akseptable. De sosiale kostnadene ved å utfordre agendaen kan bli høye for forskere som utfordrer den, men også for dem som i det store og hele støtter opp om agendaen.

²² Søken etter sosial konformitet er i mange situasjoner noe ønskelig. For eksempel i akademia er det ønskelig med en sosial konformitet om at å jukse med data er galt.

Figur 1 Rommet for sosialt aksepterte ytringer skravert



Verdiene og normene i politiske agenda drevne universiteter vil nærme seg de som vi observerer i politiske partier. Politiske partier har eksplisitte eksklusjonsregler for medlemmer som går for langt fra partilinjen. Reglene varierer mellom partier, noen partier har en streng partipisk, andre en mildere. Sosiale kostnader ved å avvike fra partilinja sørger for å holde medlemmene i tråd med partilinja. Politiske partier har også normer om at når det er fattet en beslutning forventes det at partipolitikere støtter den selv om man i utgangpunktet var uenige. Å påføre sosiale kostnader for

avvikere og slutte rekkene når en beslutning er fattet, kan være rasjonelt for politiske partier i den forstand at det kan gjøre partiene mere effektive til å nå sine mål.

Dersom et universitet skal arbeide for en politisk agenda vil akademikere bli sosialt demotivert til å utfordre den politiske agenda. Forskersamfunnet kan påføre sosiale kostnader for forskere som går på tvers av den politiske agenda eller som bare reiser feile spørsmål. De sosiale kostnadene med å avvike fra det innsnevrede ytringsrommet som følger med politisering av akademien, går på bekostning av søken etter sannhet og kunnskap.

ARBEIDSDDELING OG OMFANGET AV MARKEDET

Arbeidsdeling fremmer produktivitet i samfunnet, Smith (1776, I.i, side 13-24). Dersom et universitet har som mål å realisere et politisk mål, for eksempel å bidra til å realisere FNs bærekraftsmål, vil det svekke arbeidsdelingen og reduserer produktiviteten i samfunnet.

Politikere bør drive med politikk, akademikere med vitenskap. Både politikere og akademikere opparbeider seg gjennom erfaring ferdighet, dyktighet og dømmekraft som gjør dem bedre i stand til å gjøre deres respektive verv og yrker. Skal akademikere på jobb både være forskere og politikere blir de mindre spesialister. De blir mindre produktive forskere, og de blir også dårligere politikere.

Arbeidsdeling begrenses av omfanget av markedet, Smith (1776, I.iii, side 31-36). Politisering av universiteter er spesielt sårbart i Norge fordi omfanget av det norske markedet for forskning og høyere utdanning er begrenset. Det begrenses av lite mangfold i finansierings- og organisasjonsformer. Dersom alle norske universiteter og Norsk Forskningsråd politiseres, innskrenkes valgmulighetene for både akademikere og studenter.

Studenter som ønsker å lære ved universiteter som sannhet og kunnskap som mål har mindre muligheter til det. Evergreen som i 2011 endret sitt formål til å inkludere en politisk agenda, har siden den gang fått færre søknader til studiene sine selv om fleste andre universitetene i delstaten har

økt. Studenttallet er redusert med omtrent en tredjedel. Forklaringen, ifølge Professor Mike Paros på Evergreen, er at mange nok studenter misliker å være på et universitet med en politisk agenda.²³

I Norge vil de som foretrekker universiteter som søker sannhet og kunnskap, ha mindre mulighet til å søke seg til om norske universiteter blir politisert. Akademikere som søker sannhet og kunnskap begrenses i å gjøre det når både universiteter som forslaget til ny universitetslov legger opptil, og Norsk Forskningsråd politiseres.

Forskere med en politisk agenda kan bli et demokratisk problem. I et demokrati er politikere ansvarlige overfor velgerne. Politikere kan bli stemt ut av Storting i neste valg i motsetning til universitetsansatte som sitter i sine stillinger uavhengig av politiske strømninger. Et tankeeksperiment: Universitet oppretter et senter som skal bidra til tiltak for å begrense klimautslipp. Et slikt senter kan være finansiert og støttet av det politiske systemet i det ble opprettet. La oss tenke at velgerkorpset endrer mening, ikke nødvendigvis fordi velgerne har sluttet å bekymre seg over klimaendringer, men fordi de har, basert på erfaring, mistet troen på virkemidlene som forskerne anbefaler. Nyvalgte politikere som reflekterer endrede holdninger i velgerkorpset, vil da gjerne legge ned senteret. I praksis kan det vise seg å være umulig. Forskerne kan da fortsette å forfølge sentrets politiske agenda selv om både velgerkorps og politikere er imot.

OPPSUMMERING

Det er legitimt for politikere å styre universiteter slik at de skal innrette sin undervisning og forskning for å realisere en politisk agenda. Jeg har argumentert for at en slik politisering av universitetene er uklokt. En politisk agenda vil undergrave målet om å søke sannhet og kunnskap. Det igjen vil redusere gevinsten av arbeidsdeling mellom politikk og et sannhetssøkende akademia.

²³ The Evergreen Meltdown, innlegg i Quillette, 22 februar, 2018.

REFERANSER

Chamlee-Wright, E. (2019). Self-Censorship and Associational Life in Liberal Academy. *Society*, 56(6), 538-549.

Griswold, C.L. (1999). *Adam Smith and Virtues of the Enlightenment*. Cambridge University Press, UK.

Kunglege vetenskapsakademien (2017). Scientific Background on the Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2017. Richard H. Thaler: Integrating economics with psychology, The Committee for the Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel.

Lukianoff, G. og J. Haidt (2018). *The Coddling of the American Mind. How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation of Failure*. Penguin Random House, UK.

Mill, J.S. (1859/2001). *On Liberty*. Batoche Books, Ontario, Canada

NOU 2020:3. Ny lov om universiteter og høyskoler, Kunnskapsdepartementet, Oslo.

Orwell, G. (1945). Freedom of the Park. Innlegg i Tribune, 7 desember 1945.

Orwell, G. (1946). Politics and the English Language, *Horizon*, 13(76), 252-265.

Otteson, J.R. (2019). Escaping the Social Pull: Nonconformists and Self-Censorship. *Society*, 56(6), 559-568.

Rose, F. (2011). *Taushetens tyranni*. Norsk utgave, Cappelen Damm, Oslo.

Seltzer, M. og S. Ylvisaker (2003). Unni Wikan: Generous Betrayal: Politics of Culture in the New Europe. *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning*. 72-82.

Serdarevic, N. (2019) The Sympathetic Imagination: Smithian Insights About Human Sociality, SSRN-paper.

Smith, A. (1759/1976). *The Theory of Moral Sentiments*. The Glasgow Edition, Liberty Fund, Indiana.

Smith, A. (1776/1976). *An Inquiry into the Nature and Causes of Wealth of Nations*. The Glasgow Edition, Liberty Fund, Indiana.

Smith, V.L. og B.J. Wilson (2019). *Humanomics. Moral Sentiments and the Wealth of Nations for the Twenty-First Century*. Cambridge University Press, UK.

Wikan, U. (2002). *Generous Betrayal: Politics of Culture in the New Europe*. University of Chicago Press, Chicago.

Institutt for økonomi
Universitetet i Bergen
Postboks 7800
5020 Bergen
Besøksadresse: Fosswinckels gate 14
Telefon: +47 5558 9200
www.uib.no/econ/